

УДК 347.151

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-7\(21\)-50-60](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-7(21)-50-60)

Майкут Христина Василівна кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, Львівський державний університет внутрішніх справ, вул. Городоцька, 26, м. Львів, 79007, тел.: (067) 71-45-782, <https://orcid.org/0000-0002-2196-4023>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОНОРСТВА ТА ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Анотація. Статтю присвячено розгляду деяких аспектів правового регулювання донорства та трансплантації за законодавством України.

Зауважено, що вагомі досягнення сучасної медичної науки в сфері донорства та трансплантації вимагають від держави необхідність правового регулювання відносин в зазначеній сфері, закріплення правових гарантій для здійснення учасниками таких правовідносин своїх прав, а також створення належного правового механізму захисту прав у разі їх порушення.

З'ясовано, що право на донорство забезпечується існуванням складного механізму, що покликаний врегульовувати низку важливих питань (організація донорства та його добровільність, розвиток донорства, забезпечення комплексу правових і соціальних заходів тощо), від успішної реалізації яких залежить успішна реалізація донорства загалом.

Встановлено, що огляду на можливі види донорства виділяють: донорство крові та її компонентів; донорство органів та інших анатомічних матеріалів; донорство репродуктивних клітин. Донорство органів та інших анатомічних матеріалів людини відбувається шляхом трансплантації.

Акцентовано увагу на важливості імплементації міжнародних стандартів забезпечення прав людини, визнаних європейським та загальносвітовим співтовариством у сфері донорства та трансплантації, що є необхідністю на шляху прагнення України бути рівноправним учасником міжнародних суспільних відносин зі світовими співтовариствами. Беручи за основу першочергові принципи та засади, визначені у міжнародних та регіональних нормативних актах, перед Україною виникло питання щодо прийняття та вдосконалення національного законодавства у досліджуваній сфері.

Обґрунтовано, що прийняття українським законодавцем нормативно-правових актів у сфері донорства та трансплантації стало черговим кроком наближення вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів. Водночас низка важливих питань все ще залишається поза межами правового регулювання, а відтак потребує свого нагального вирішення.

Ключові слова: донорство, анатомічні матеріали, донор, реципієнт, трансплантація, родинне донорство, перехресне донорство, донорство репродуктивних клітин, допоміжні репродуктивні технології.

Maikut Khrystyna Vasylivna Candidate of legal sciences, associate professor, professor of the Department of civil and legal disciplines, Lviv State University of Internal Affairs, Horodotska St., 26, Lviv, 79007, tel.: (067) 71-45-782, <https://orcid.org/0000-0002-2196-4023>

LEGAL REGULATION OF DONATION AND TRANSPLANTATION UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE: CERTAIN ASPECTS

Abstract. The article considers certain aspects of the legal regulation of donation and transplantation under the legislation of Ukraine.

It notes that significant achievements of modern medical science in the field of donation and transplantation require the state to legally regulate relations in this field, to establish legal guarantees for the parties to such legal relations to exercise their rights, as well as to create an appropriate legal mechanism for the protection of rights should they be violated.

The article finds that the right to donation is ensured by the existence of a complex mechanism designed to regulate a number of important matters (organization of donation and its voluntariness, development of donation, provision of a complex of legal and social measures, etc.) whose successful implementation contributes to the successful implementation of donation on the whole.

It establishes that there are different types of donation, in particular: donation of blood and its components; donation of organs and other anatomical materials; donation of reproductive cells. Donation of human organs and other anatomical materials is performed through transplantation.

Attention is focused on the importance of implementing international human rights standards recognized by the European and global community in the field of donation and transplantation, which is a necessity on the path of Ukraine's aspiration to be an equal participant in international social relations with the world community. Based on the fundamental tenets and principles defined in international and regional regulatory instruments, Ukraine is facing the issue of adopting and improving national legislation in the respective area.

The article substantiates that the adoption of regulatory legal instruments in the field of donation and transplantation by the Ukrainian legislator has become another step in the approximation of domestic legislation to international standards. At the same time, a number of important issues still remain beyond the legal regulation and therefore require their urgent solution.

Keywords: donation, anatomical materials, donor, recipient, transplantation, family donation, cross-donation, donation of reproductive cells, assisted reproductive technologies.

Постановка проблеми. З розвитком медицини, мікробіології, науково-технічного потенціалу людство, починаючи з середини ХХ століття, одержало багато можливостей, яких до цього часу не існувало, зокрема, трансплантація органів, донорство репродуктивних клітин, штучне запліднення, кріоконсервація органів тощо. В свою чергу, виникнення нових суспільних відносин вимагає від держави необхідність їх правового врегулювання, закріплення правових гарантій для здійснення учасниками таких правовідносин своїх прав, а також створення належного правового механізму захисту прав у разі їх порушення, що є справжнім викликом для глобалізованого суспільства.

Згідно зі ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Вагомі досягнення сучасної медичної науки в сфері донорства та трансплантації дозволяють продовжити тривалість життя людини, на більш високому рівні забезпечити охорону її здоров'я, в тому числі й репродуктивного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання донорства та трансплантації на сьогодні активно досліджуються в наукових джерелах. Більшість проблем розглядаються з точки зору галузевого правознавства. Відтак, вагомими науковими здобутками в досліджуваній сфері є праці М. С. Брюховецької, М. М. Новицької, О. О. Пунди, І. Я. Сенюти, Р. О. Стефанчука, І. В. Шкляр та ін. Проте залишається й надалі низка невирішених проблем, що зумовлює й надалі існування наукової дискусії із зазначеної проблематики.

Мета статті – дослідження особливостей правового регулювання донорства та трансплантації за законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Людина та її права є найбільшою цінністю у правовій та соціальній державі. До категорії природних та невід'ємних прав людини належить право на охорону здоров'я, одним із складових елементів якого є право на донорство.

Під поняттям «донорство» слід розуміти процес передачі певних біологічних об'єктів від однієї особи (донора) до іншої (реципієнта) [2, с. 703].

Право на донорство забезпечується існуванням складного механізму, що покликаний врегульовувати багато питань, серед яких: організація донорства та його добровільність, розвиток донорства, забезпечення комплексу правових і соціальних заходів тощо. Від їх успішної реалізації залежить успішна реалізація донорства загалом [3, с. 110].

Юридичним підґрунтям права на донорство виступає положення ст. 290 Цивільного кодексу України [4].

З огляду на можливі види донорства виділяють: а) донорство крові та її компонентів; б) донорство органів та інших анатомічних матеріалів; в) донорство репродуктивних клітин.

Прийнятий у 2020 році Закон України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» [5] визначив стандарти безпеки та якості донорської крові та компонентів крові, створив передумови для забезпечення рівного доступу населення України до якісних і безпечних компонентів донорської крові у необхідній кількості. Зазначений Закон, який розроблено з метою адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу, передбачає створення та функціонування в Україні Компетентного органу на виконання однієї з ключових вимог Директив ЄС з метою покладання на нього функцій щодо здійснення ліцензування діяльності суб'єктів системи крові, контролю за їх діяльністю в частині дотримання вимог щодо безпеки та якості донорської крові і компонентів крові, простежуваності, гемонагляду, забезпечення збору та обробки інформації, яка стосується серйозних несприятливих випадків або реакцій, пов'язаних з операціями з донорською кров'ю та компонентами крові. Вказаний законодавчий акт покликаний забезпечити умови для інформатизації системи крові України шляхом створення Національного реєстру донорів крові або компонентів крові, а також осіб, що не можуть бути донорами, та його інтеграції до загальної електронної системи медичного простору в Україні eHealth [6].

Окрім того, Законом України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» створено умови для імплементації принципу безоплатного добровільного донорства як фундаментальної засади ефективної діяльності національної системи крові відповідно до вимог Директив ЄС та позиції Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ).

Держава всіляко сприяє реалізації донорами крові та компонентів крові своїх прав, встановлюючи низку пільг для таких осіб, а також гарантує захист прав донорів та охорону їх здоров'я.

Донорство органів та інших анатомічних частин людини відбувається шляхом трансплантації.

За визначенням ВООЗ, трансплантація – це перенесення живої або мертвої тканини чи органа між особами одного або різних видів [7].

Основою процесу світової інтеграції є наближення національного законодавства до міжнародних стандартів. Імплементація міжнародних стандартів забезпечення прав людини, визнаних європейським та загальносвітовим співтовариством у сфері трансплантації анатомічних матеріалів є необхідністю на шляху прагнення України бути рівноправним

учасником міжнародних суспільних відносин зі світовими співтовариствами. Цей процес пристосування відбувається через включення міжнародних стандартів та принципів трансплантації у вітчизняне законодавство [8, с. 72-73].

Моніторинг міжнародного законодавства у сфері трансплантації дає можливість розрізняти у цій сфері, як акти міжнародного (Декларація стосовно трансплантації людських органів (1987), Резолюція про ставлення лікарів до проблеми трансплантації органів людини (1994), Стамбульська декларація про трансплантаційний туризм і торгівлю органами (2008) та ін.), так і регіонального (Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину (1997), Директива № 2010/45/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС про стандарти якості та безпеки людських органів, призначених для трансплантації (2010) та ін.) рівнів.

Беручи за основу першочергові принципи та засади, визначені у міжнародних та регіональних нормативних актах, перед Україною виникло питання щодо прийняття та вдосконалення національного законодавства у сфері трансплантації анатомічних матеріалів. Характерною рисою цих міжнародних документів є те, що їх приписи є еталоном гуманізму, справедливості, сумлінності, що збагачує національну правову систему та правозастосовну практику, крім того, це їх обов'язковість для держав-учасників, що визначає певну значущість та відповідальність для держав. З огляду на це в Україні повинна здійснюватися послідовна робота щодо ратифікації цих норм в національне законодавство відповідно до загальноновизнаних стандартів та принципів в галузі прав людини [8, с. 78].

У правовій доктрині виділяють дві групи основних чинників, які зумовлюють актуальність правового регулювання трансплантології в нашій країні: що раніше сформувалися і виникли останнім часом. До першої групи належать обставини, актуальні як у період зародження трансплантації, так і в цей час. Йдеться про морально-етичні, правові і медичні аспекти констатації смерті мозку людини, тривалість проведення реанімаційних заходів тощо. Реалії ж сьогодення додали низку проблем, з яких виділяються: наділення правом розпорядження тілом померлої людини, особливості правомірності донорства живих людей, потенційна небезпека криміналізації трансплантології та ін. [9, с. 214].

На сьогодні спеціалізованим вітчизняним нормативно-правовим актом у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини в Україні є Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» від 17.05.2018 № 2427-VIII [10], який визначав порядок, умови застосування трансплантації як спеціального методу медичного лікування з урахуванням сучасних надбань, досягнень науки і медичної практики, а також рекомендацій ВООЗ.

Основні положення зазначеного Закону спрямовані, зокрема, на: вдосконалення понятійно-категоріального апарату досліджуваної сфери відносин, в тому числі й шляхом введення нових термінів (аутотрансплантація, гемопоетичні стовбурові клітини, імплантатія, імунологічна сумісність, ксеноімплантати, потенційний донор, та ін.), а також внесенням змін до існуючих термінів (трансплантація, анатомічні матеріали, реципієнт, фетальні матеріали людини, померла особа); визначення основних засад організації трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією; визначення умов та порядку застосування трансплантації реципієнту, вилучення анатомічних матеріалів у живих донорів, особливостей вилучення гемопоетичних стовбурових клітин; врегулювання процедури надання згоди або незгоди на вилучення анатомічних матеріалів у померлих осіб; визначення умов та порядку вилучення анатомічних матеріалів при посмертному донорстві; визначення особливостей використання деяких анатомічних матеріалів.

Системний аналіз положень Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» дозволяє дійти висновку про виокремлення наступних видів «прижиттєвого донорства» – трансплантації органів від живих донорів: а) родинне донорство; б) перехресне донорство; в) донорство анатомічних матеріалів, здатних до регенерації (самовідтворення), в тому числі гемопоетичних стовбурових клітин, яке може здійснюватися живим донором, який не є близьким родичем або членом сім'ї реципієнта.

Родинне донорство як різновид прижиттєвого донорства характеризується наявністю родинного зв'язку для можливості вилучення органів у живого донора. Чинне законодавство, не даючи визначення поняття «родинне донорство», у ч. 8 ст. 13 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» зазначає, що при родинному донорстві донором може виступати близький родич або член сім'ї реципієнта, а положення ст. 1 вказаного Закону окреслює коло осіб, що належать до цієї категорії. Ними є: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, двоюрідний брат, двоюрідна сестра, рідна тітка, рідний дядько, рідний племінник, рідна племінниця, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [10]. Як слушно зауважує з цього приводу І. В. Шкляр, у даний перелік включені особи, що не мають генетичну спорідненість, проте є родичами або членами сім'ї [11, с. 89].

Запровадження в українському законодавстві перехресного донорства є новацією, що дає можливість розширити коло потенційних живих донорів за

рахунок осіб, які не належать до категорії близьких родичів та членів сім'ї. Проте запроваджуючи новий вид донорства, законодавець обмежився лише визначенням в ст. 1 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» поняття перехресного донорства як обміну живими імунологічно сумісними донорами між реципієнтами, переклавши обов'язок щодо визначення порядку застосування перехресного донорства на Кабінет Міністрів України. Однак такий порядок на даний час відсутній.

У зв'язку з цим потребує свого нагального вирішення питання щодо чіткої та зрозумілої регламентації перехресного донорства саме на рівні закону, адже забезпечення реалізації норм закону та їх деталізація є основним призначенням підзаконних нормативно-правових актів, а не навпаки [11, с. 92].

На відміну від перехресного донорства, донорство анатомічних матеріалів, здатних до регенерації (самовідтворення), в тому числі гемопоетичних стовбурових клітин, достатньо вичерпно врегульовано положеннями статей 14-15 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [10].

За останні роки широкого обговорення та дискусій зазнали питання, пов'язані з вилученням органів у померлої особи, фактом встановлення смерті та необхідності досконалого правового регулювання такої діяльності.

Варто зазначити, що у практиці зарубіжних країн склалися різні правові моделі правового регулювання вилучення органів у померлих осіб – «презумпція згоди» та «презумпція незгоди».

«Презумпція згоди» також відома в юридичній літературі як «передбачувана згода», або «модель заперечення». Відповідно до неї вилучення і використання органів від померлого здійснюється у випадку, якщо померлий за життя не висловлював заперечень проти цього, або якщо заперечення не висловлюють його родичі чи законні представники [12, с. 154].

Враховуючи практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), варто зауважити, що застосування презумпції згоди при вилученні біологічних матеріалів з тіла померлої особи нівелює принципи права на гідність людини. Відтак, ЄСПЛ, розглянувши декілька справ, визначив перевагу права на гідність над презумпцією згоди [13].

На переконання Г. В. Анікіної, більшість населення сприймає вилучення органів і тканин із тіла особи як наругу над тілом, а іноді навіть як вандалізм. Проте є й інший підхід, який відображає ставлення до тіла померлого як до способу порятунку чийогось життя, величезною можливістю допомогти людям. [14, с. 68].

Отже, якщо розглядати презумпцію згоди з точки зору моралі, її застосування є неприйнятним. Однак, якщо розглядати презумпцію згоди з позиції оптимізації часу при вчиненні необхідних дій з метою трансплантації, її можна виправдати за умови існування сформованої системи потенційних донорів.

«Презумпція незгоди» (інформована згода) означає, що людина за свого життя явно заявляла про згоду на вилучення органу (органів) або члени його сім'ї чітко виражають згоду на такі дії в тому випадку, коли померлий не залишив такої заяви. У таких випадках відсутність згоди вважається відмовою від трансплантації. Ця правова модель вилучення органів і тканин від померлого донора для трансплантації, унеможлиблює наділення лікарям правом розпорядження тілом померлого без окремого дозволу. Згідно з таким принципом вважається, що кожна людина заздалегідь незгодна з тим, що її органи буде пересаджено іншій людині [14, с. 71]. Зазначена модель діє в Україні.

Закріплення на законодавчому рівні презумпції незгоди, на думку І. В. Міщук, є однією з причин, що гальмує розвиток трансплантології в нашій державі [15, с. 68]. Повністю погоджується з таким твердженням М. М. Новицька, яка вважає, що зміна концепції надання згоди могла б істотно вплинути на подальший розвиток трансплантаційної сфери [8, с. 173].

У правовій доктрині виокремлюють ще й третю концепцію – «інформаційну», суть якої зводиться до того, що у випадку відсутності чіткого волевиявлення потенційного донора на вилучення анатомічного матеріалу, згоду на його забір надають родичі донора. Вони інформують про можливе вилучення органів і тканин та можуть впродовж певного встановленого проміжку часу заявити про свою згоду або незгоду на такі дії медичного закладу. Якщо впродовж встановленого терміну незгода не була виражена, то відбувається вилучення анатомічних матеріалів. Тим родичам, які не бажають вирішувати питання вилучення донорських матеріалів за будь-яких причин, надається право не приймати таке рішення, дані про сплив часу вносяться до документації. В такому випадку мовчання родичів сприймається як юридичний факт згоди на вилучення анатомічних матеріалів [16, с. 142–143].

Норми міжнародного законодавства у сфері трансплантології не дають конкретної відповіді на запитання, яка концепція повинна знайти своє відображення на національному законодавчому рівні. Держави, обираючи ту чи іншу юридичну концепцію надання згоди на вилучення анатомічних матеріалів, повинні спиратися не лише міжнародні акти, а й правозастосовну практику в країні. Рішення судів можуть слугувати нормативним джерелом і містити в собі правороз'яснювальні норми. Вони вміщують обґрунтування тієї чи іншої правової норми або певного виду відносин [17, с. 128].

Самостійним різновидом донорства є донорство репродуктивних клітин. Репродуктивне донорство одночасно розглядається як один із методів допоміжних репродуктивних технологій при лікуванні безпліддя.

Не викликає сумніву той факт, що інтенсивність розвитку медицини технологій у галузі репродуктології в значній мірі випереджує законодавство. Водночас варто зауважити, що в Україні відсутній спеціальний законодавчий акт, який би регулював застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Відомчим, а за своєю суттю єдиним нормативним документом, який присвячений регламентації правовідносин у зазначеній сфері, є Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні що затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 року № 787. Така ліберальність вітчизняного законодавства та його фактично підзаконний рівень правового регулювання вносить застосування допоміжних репродуктивних технологій за межі прийнятих в європейських країнах норм етики та моралі [18, с. 95].

Відтак, залишається неврегульованою на рівні спеціального закону донатія (донорство) репродуктивних клітин та ембріонів, як самостійний вид донорства в Україні та метод ДРТ. Поза увагою законодавця залишаються питання можливості відкликання згоди на донорство ембріонів, а також посмертне донорство ембріонів *in vitro* [19, с. 47].

Висновки. Прийняття українським законодавцем нормативно-правових актів у сфері донорства та трансплантації стало черговим кроком наближення вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів. Імплементация міжнародних стандартів забезпечення прав людини у зазначеній сфері є необхідністю на шляху прагнення України до рівноправної участі у міжнародних суспільних відносинах зі світовим співтовариством. Водночас низка важливих питань все ще залишається поза межами правового регулювання, а відтак потребує свого нагального вирішення.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1998 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т.4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Х.: ФО-П Колісник А.А., 2010. 768 с.
3. Сидоренко А. Право на донорство крові: сутність та значення. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 1. С. 106–112.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page6>
5. Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові: Закон України від 30.09.2020 № 931-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-20#Text>
6. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/198178.html>
7. Керівні принципи ВООЗ по трансплантації людських клітин, тканин і органів, затверджені на 63 сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я 21 травня 2010 р, резолюція WHA63.22. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/341814/WHO-НТР-ЕНТ-CPR-2010.01-eng.pdf?sequence=1>
8. Новицька М. М. Адміністративно-правове регулювання трансплантації анатомічних матеріалів людини в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 267 с.

9. Юзікова Н. Правове регулювання трансплантації анатомічних матеріалів людини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 213–218.
10. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини: Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>
11. Шкляр І. В. Право людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації: український та зарубіжний досвід: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право» / Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2022. 235 с.
12. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правові проблеми трансплантації органів або тканин людини та донорства крові: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 219 с.
13. Judgment of ECHR by 13.01.2015 in the Case of Elberte v. Latvia (application no. 61243/08). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-150234%22>; Judgment of ECHR by 24.06.2014 in the Case of Petrova v. Latvia (application no. 4605/05). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-144997%22>
14. Анікіна Г. В. Особливості правового регулювання трансплантації органів від померлого донора. *Юридична Україна*. 2010. № 10. С. 68–75.
15. Мішук І.В. Удосконалення адміністративно-правового регулювання трансплантації органів і тканин людини на основі зарубіжного досвіду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2014. 21 с.
16. Гринчак С.В. Моделі правового регулювання вилучення органів або тканин у померлих осіб. *Юридичний вісник*. 2013. № 3 (28). С. 141–145.
17. Гончаров В. Ще раз про юридичну природу рішень Конституційного Суду України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С.126–132.
18. Покальчук О. Право на сурогатне материнство одностатевих партнерств. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2020. №2. С. 101–107.
19. Крушельницька Г. Цивільно-правові аспекти донації ембріонів людини in vitro. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №3. С. 43–49.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1998 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine from June, 28, 1996, № 254k/96-VR]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar (poiasnennia, tлумachennia, rekomendatsii z vykorystanniam pozytsii vyshchych sudovykh instantsii, Ministerstva yustytysii, naukovtsiv, fakhivtsiv). T. 4: Obiekty. Pravochyny. Predstavnytstvo. Stroky [Civil Code of Ukraine: Scientific and practical commentary (explanations, interpretations, recommendations using the positions of higher courts, the Ministry of Justice, scientists, experts). V. 4: Objects. Deals. Representation. Terms]. Za red. prof. I.V. Spasybo-Fatieievoi. Seriiia «Komentari ta analityka». Kh.: FO-P Kolisnyk A.A., 2010. 768 s. [in Ukrainian].
3. Sydorenko A. (2019). Pravo na donorstvo krovi: sutnist ta znachennia [The right to blood donation: essence and meaning]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: economy, finance, law*, 1, 106–112 [in Ukrainian].
4. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV [The Civil Code of Ukraine from January 16, 2003, № 435-IV]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page6). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page6> [in Ukrainian].
5. Pro bezpeku ta yakist donorskoï krovi ta komponentiv krovi: Zakon Ukrainy vid 30.09.2020 № 931-IX [About the safety and quality of donor blood and blood components: Law of Ukraine from September 30, 2020, № 931-IX]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-20#Text). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-20#Text> [in Ukrainian].

6. Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy [Official website of the Parliament of Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/198178.html> [in Ukrainian].

7. Kerivni pryntsypy VOOZ po transplantatsii liudskykh klityn, tkanyn i orhaniv, zatverdzeni na 63 sesii Vsesvitnoi asamblei okhorony zdorovia 21 travnia 2010 r, rezoliutsiia WHA63.22 [WHO guiding principles on human cell, tissue and organ transplantation from May, 21, 2010]. Retrieved from: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/341814/WHO-HTP-EHT-CPR-2010.01-eng.pdf?sequence=1> [in English].

8. Novytska M. M. (2019). Administratyvno-pravove rehuliuвання transplantatsii anatomichnykh materialiv liudyni v Ukraini [Administrative and legal regulation of transplantation of anatomical materials to humans in Ukraine]. *Dys. ... kand. yuryd. nauk* : 12.00.07. Sumy, 267 s. [in Ukrainian].

9. Yuzikova N. (2020). Pravove rehuliuвання transplantatsii anatomichnykh materialiv liudyni [Legal regulation of human anatomical materials transplantation of people]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnykh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 4, 213-218 [in Ukrainian].

10. Pro zastosuvannya transplantatsii anatomichnykh materialiv liudyni: Zakon Ukrainy vid 17.05.2018 № 2427-VIII [On the application of transplantation of anatomical materials to humans: Law of Ukraine from May, 17, 2018, № 2427-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text> [in Ukrainian].

11. Shkliar I. V. (2020). Pravo liudyny na medychnu dopomohu iz zastosuvanniam transplantatsii: ukraïnskyi ta zarubizhnyi dosvid [The human right on medical care using transplantation: Ukrainian and foreign experience]. *Dys. ... d-ra filosofii* : 081 «Pravo», Kyiv, 235 s. [in Ukrainian].

12. Chebotarova H. V. (2003). Kryminalno-pravovi problemy transplantatsii orhaniv abo tkanyn liudyny ta donorstva krovi [Criminal and legal issues of human organ and tissue transplantation and blood donorship]. *Dys. ... kand. yuryd. nauk* : 12.00.08. Kyiv, 219 s. [in Ukrainian].

13. Judgment of ECHR by 13.01.2015 in the Case of Elberte v. Latvia (application no. 61243/08). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-150234%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-150234%22]}); Judgment of ECHR by 24.06.2014 in the Case of Petrova v. Latvia (application no. 4605/05). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-144997%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-144997%22]}) [in English].

14. Anikina H. V. (2010). Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання transplantatsii orhaniv vid pomerloho donora [The specifics of a legal regulation of organ transplantation from a decedent donor.]. *Yurydychna Ukraina – Legal Ukraine*, 10, 68-75 [in Ukrainian].

15. Mishchuk I. V. (2014). Udoskonalennia administratyvno-pravovoho rehuliuвання transplantatsii orhaniv i tkanyn liudyny na osnovi zarubizhnoho dosvidu [Improvement of administrative and legal regulation transplantation of human organs and tissues based on foreign experience]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv, 21 s. [in Ukrainian].

16. Hrynychak S. V. (2013). Modeli pravovoho rehuliuвання vyluchennia orhaniv abo tkanyn u pomerlykh osib [Models of legal regulation of organ or tissue removal from dead persons]. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin*, 3 (28), 141-145 [in Ukrainian].

17. Honcharov V. (2013). Shche raz pro yurydychnu pryrodu rishen Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Once again on the legal nature of the decisions of the Constitutional Court of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2 (73), 126-132 [in Ukrainian].

18. Pokalchuk O. (2020). Pravo na surohatne materynstvo odnostatevykh partnerstv [The right to surrogate motherhood of same-sex partnerships]. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti – Theory and practice of intellectual property*, 2, 101-107 [in Ukrainian].

19. Krushelnytska H. (2021). Tsyvilno-pravovi aspekty donatsii embrioniv liudyny in vitro [Civil law aspects of donation of in vitro human embryos]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 3, 43-49 [in Ukrainian].